

AAHM01: Examensarbete i arkitektur/Degree Project in Architecture
LTH
2016

Bostad & Arbete
Hugo Losman Nädele

Examinator: Gunnar Sandin
Handledare: Mattias Kärrholm

Abstract

What is the relationship between structures of power and the spaces we inhabit?

I will propose a description of how the relationship between work and housing has changed since the 19th century, and what relationships of power between worker and employer have been created as a result.

I will use four case studies to highlight the changing city through the development of traditional capitalism into a neoliberal project.

The mid-19th century utopian-socialist project Familistère de Guise.
The development of suburban environments and urban sprawl.
The situation in London related to the Right to Buy scheme.
The subsidized housing projects in New York City.

My main theory will be the work on disciplinary societies by Michel Foucault and work on the societies of control, by Gilles Deleuze.

This work is presented as a pamphlet of about 64 pages. It is written in Swedish.

With special thanks to Musée de Familistère de Guise.

Bostad & arbete

Hugo Losman Nädele

Examensarbete i arkitektur

VT 2016

Innehållsförteckning

Introduktion	5
Allmän historik	9
Foucault – avgränsningens kraft	26
Deleuze – maktens kartografi	36
Nyliberalisering	42
Diskussion	57
Bibliografi	63

Introduktion

Det här arbetet har sitt ursprung i min upplevelse av den finanskris som skedde 2007-2009, och vars effekter vi fortfarande ser och hör talas om. Som ung och utbildad var det lika svårt att ta till sig för mig abstrakta koncept som finansiella instrument och strukturerade produkter som det var påtagligt att se människor vars hus blivit återtagna av bankerna och nyhetsbilder av spöklikt tomma villaförorter i USA. Även om de individuella mekanismerna bakom en sådan kris är intressanta och betydelsefulla var för sig, är det för mig *mer* betydelsefullt att betrakta händelseförloppet med utgångspunkt i en frågeställning om vilka förutsättningar marknadsekonomins nyliberala ideologi skapar för dagens västerländska samhälle.

Uppbyggnaden av vårt samhälle har sedan industrialiseringen på 1800-talet i stor grad varit fokuserat kring hur vi arbetar. Tillgången på arbetskraft, möjligheten till arbete, och nya produktionsmöjligheter har alla varit viktiga drivkrafter för att utveckla den moderna världen. Jag kommer i det här arbetet röra mig mellan flera olika historiska och kontemporära platser, som alla har stor relevans för olika delar av den historiebekrivning jag ska presentera. Genom att ta avstamp i det som Walter Benjamin beskrev som 1800-talets huvudstad – Paris – kan vi se hur en miljö förändras av nya ekonomiska och ideologiska förutsättningar.¹ Senare skall vi röra oss mot Storbritannien och USA, där de ideologiska förskjutningar jag kommer att påvisa är extra tydliga.

Det här arbetet kommer att utforska och synliggöra sociala kontrollmekanismer i vår arkitektoniska miljö, genom att följa relationen mellan bostad och arbete, privat och offentligt, individ och företag från 1800-talets arbetarbostad fram till idag. Arbetet tar sin utgångspunkt i den progressiva industria-

1 Rockhill 2014, 21

listen Jean-Baptiste André Godins utopiska 1850-talsprojekt Familistère de Guise i nordöstra Frankrike. Projekt som detta representerar en vändpunkt i sättet att se på arbetarens privata och offentliga sfär, där relationen mellan arbetskraft och kapital görs särskilt synlig. Kapitalets ökade koppling till arbetarens privatliv, främst synligt i bostadssituationen, tillåter olika typer av maktutövande på individen. Detta maktutövande är inte självuppfyllande, utan är till för understödja en kapitalistisk agenda med tyngdpunkt på tillväxt och ackumulering av kapital.

I en tid när stora delar av västvärlden befinner sig i ett postindustriellt stadi har 1800-talets fabrik ersatts av *den moderna staden*.² Till skillnad från fabriken producerar staden ingenting, utan administrerar tjänster och marknadsför handelsvaror. Detta får som följd att arbetarklassen³ inte längre är en producerande grupp, utan en tjänstegrupp som tillhandahåller service åt staden.

Historiskt finns det ett bärande tema runt frigörelse från rådande maktstrukturer, som feodalism, kristendom eller despoti. 1850-talets utopiska stadsbyggnadsprojekt frigjorde arbetaren från den trångbodda och exploaterande bostadssituationen i städerna eller i förortererna. Med denna frigörelse kom andra paternalistiska, ideologiska och ekonomiska inskränkningar som sedan i sin tur kom att ersättas av andra system för kontroll. Inom den nyliberala ideologin är den slutgiltiga frigörande mekanismen den globaliserade fria marknaden, vars effekter på arbetarklassens bostadssituation jag ska försöka påvisa.

2 Med den moderna staden menar jag härefter inte någon specifik stad, även om mina tankar kretsar mer kring storstäder som New York och London.

3 Arbetarklassen är ett begrepp jag använder för att beskriva inte bara en traditionell produktionsorienterad arbetarklass, utan den allt större grupp av människor vars inkomst i stor grad minskar i förhållande till genomsnittet. I denna grupp kan ingå såväl nyanlända och poliser, som kommunalanställda och städare.

Bostäder för arbetarklassen blev under den senare delen av 1800-talet ett projekt för det industriella företaget, och dess försök att bibehålla en stabil jämvikt mellan hög produktivitet och låga utgifter. 1800-talets kapitalism var en kapitalism med *koncentration* och *uppdelning* som bärande koncept, något som beskrivs väl i den franske filosofen Michel Foucaults teori om det *disciplinära samhället*, som kommer att utgöra en stor del av arbetets teoretiska bakgrund.

1900-talets allt mer globaliserade värld har ställt nya krav på mekanismer för maktutövande. Där man tidigare rörde sig från en social institution till en annan – från familjen till skolan, från skolan till armén, osv – befinner man sig nu i ett allomfattande nyliberalt projekt, läsbart som ett universellt företag. Vi lever därmed i vad en annan fransk filosof, Gilles Deleuze, kallar för ett *kontrollsamhälle*, där 1800-talets disciplinära institutioner löses upp för att på nya sätt utöva makt.

Nyliberalismen är omöjlig att definiera som en absolut ideologi, utan kan snarare ses som en motor för att fullfölja kapitalistiska principer om ständig tillväxt och ackumulering av kapital. Nyliberalismens grundläggande premisser går att beskriva som “mer fri marknad, mindre statlig kontroll”, det vill säga att den fria marknaden står för det bästa, mest effektiva sättet att omfördela inte bara finansiella, utan även sociala resurser.⁴ Kapitalismen har utvecklats från att fokusera på produktion till att göra allting till en vara som kan köpas och säljas på marknaden. Ett nutida och extremt exempel är bankernas omvandling av individuella bolån till komplexa finansiella produkter – vilket var en av orsakerna till finanskrisen 2007-2009. Individuen är nu inte längre bara arbetskraft, eller bara konsument, utan också själv en handelsvara.

Den här uppsatsens mål är att beskriva samhällseliga maktstrukturer, med bo-

staden som utgångspunkt. För att ytterligare synliggöra dessa maktstrukturer sätter jag bostaden i relation till arbetet. Genom att använda relationen mellan två grundläggande sociala institutioner vill jag synliggöra hur de sociala kontrollsystemen i relation till bostaden har förändrats över tid. 1850-talets arbetarsamhällen fungerar som goda tankefigurer för att beskriva och analysera en disciplinär miljö, kopplad till dåtidens maktstrukturer, men för att förstå hur de växte fram behövs en kort historik som följer nedan. Därefter ger jag en beskrivning av min primära fallstudie, följd av en översiktlig genomgång av Michel Foucaults teori om det disciplinära samhället, där jag också använder Familistären som en figur för att framhäva de koncept i Foucaults teorier som jag anser relevanta. För att kunna fortsätta min tankebana in i senare tid, redogör jag för Deleuze teori om kontrollsamhället, som jag följer upp med en diskussion om en avgörande mekanism för förskjutningen av maktbalansen bort från statlig/demokratisk makt, mot kapitalism – nyliberaliseringen av samhället. Jag tar sedan upp tre exempel som visar på hur den nyliberala ideologin i flera steg påverkat sättet vi bor på, och sätter detta i relation till mitt ursprungliga exempel.

En allmän historik av den disciplinära arbetar- bostadens framväxt i 1800-talets Frankrike

Det fanns i 1800-talets Frankrike till en början en stor diskrepans mellan storstäder som Paris och landsbygden. Medan huvudstaden under 1600- och 1700-talet vuxit till en kulturell och ekonomisk världsmetropol, var landsbygden på många sätt stagnerad. För att genomföra övergången från att vara en krigande nation till ett civilsamhälle var det bland annat nödvändigt att människorna på landsbygden kunde knytas närmare till de nya ekonomiska förutsättningarna som skapats av det framväxande bank- och finansväsendet i Paris.

Utbyggnaden av järnvägsnätet kom att spela en vital roll i Frankrikes effektiva industrialisering under 1800-talet. Den borgerliga inställningen till landsbygden var både förmyndigande och arrogant, vilket framgår i ett citat av storstadspoeten Alphonse de Lamartine, som hoppades att järnvägen kunde ”förbättra den population som ligger två eller tre århundraden bakom sina landsmän” och utrota ”deras vilda instinkter som fötts ur isolering och elände”.¹

En annan viktig faktor för landets snabba utveckling under de här åren var det arv från den militaristiska eran, nämligen de ingenjörer och politiker som utbildats av *les grandes écoles*. Dessa faktorer sammantagna tillät

1 Gromark 1987, 35

Frankrikes industriella sektor att expandera hastigt, och landet behöll ett ekonomiskt försprång gentemot sina europeiska grannar Tyskland och Storbritannien fram till slutet av 1800-talet. Den industriella revolutionen var bunden till två förutsättningar: tillgång på arbetskraft och utvinning av naturresurser, och det var framförallt kring de större städerna och i de råvarurika regionerna i norr och öst som industrialiseringen kunde genomföras i Frankrike.

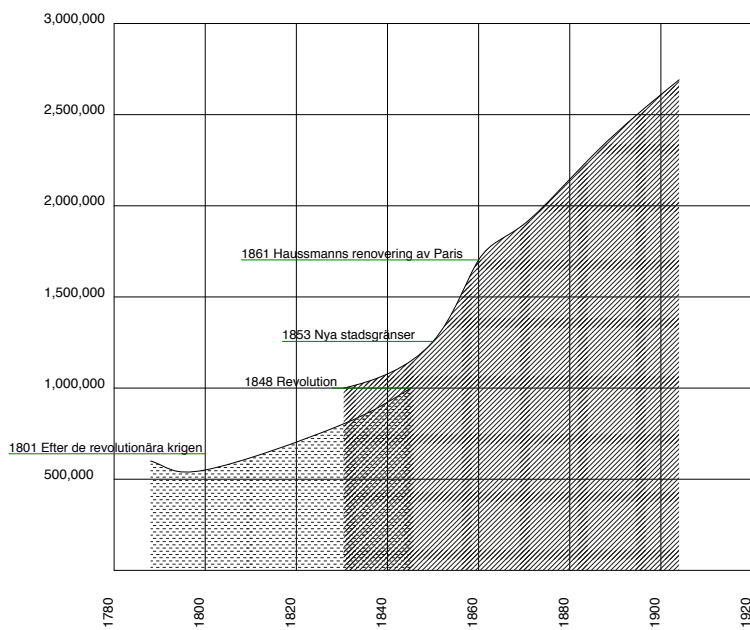
Utbildning sågs som något viktigt, och var något som den nu starkare centraliserade regeringen satsade mycket på. I och med man hade knutit alla provinser tätare till sig, geografiskt och politiskt, kunde man implementera en generell hög nivå av utbildning genom hela riket. Med utbildningen spreds även nya och mer radikala idéer snabbare, vilket allt oftare kom att resultera i olika revolter – framförallt mot boendeförhållandena i städerna.

Nya ekonomiska förhållanden ger nya bostadssituationer

Den industriella revolutionen medförde möjligheten att koncentrera produktionscentra till städerna. Detta fick stora effekter på inflyttningen till städerna, som sköt i höjden. Detta var startskottet på den urbanisering vi sett de senaste 200 åren, och som resulterat i att majoriteten av världens befolkning nu lever i urbana miljöer.²

För att se på denna urbaniseringsvåg fungerar Paris som ett utmärkt exempel. Efter den franska revolutionen 1789 och påföljande krig hade stadens population decimerats till drygt en halv miljon. Som framgår av diagrammet nedan (Diagram A) fördubblades befolkningen under den första hälften av 1800-talet (den största delen av befolkningsutvecklingen berodde på inflyttning snarare än utveckling i relativa födelsetal).

Diagram A

Den stora inflyttningen orsakade en aldrig förut skådad trångboddhet. I stort sett alla arbetarfamiljer bodde i hyrda lägenheter på ett eller två rum. Här är det nödvändigt att problematisera familjebegreppet. De grupper på uppemot tio barn, kvinnor och män som delade på en lägenhet passade inte in i borgerliga konceptet *familjen*, som byggde på en klar uppdelning av privatliv och offentlighet.³ Istället fanns det en slags *familjär solidaritet* i arbetarklassens hushåll, som bland annat yttrade sig i att det var mer regel än undantag att en grupp människor hyrde en lägenhet, för att sedan i andra hand hyra ut enskilda rum eller delar av lägenheten till ensamma stadsbor, änkor, prostituerade och annat löst folk.

Arbetarklassens dåliga boendesituation var en av grogrunderna till Februari-revolutionen 1848, som kom att leda fram till den senare *haussmanniseringen* av Paris, men redan under 1840-talet höjdes röster om den ohållbara situationen. Staden beskrevs som "*un immense atelier de putréfaction*" – en verkstad för förruttelse.⁴ Koleraepidemier utbröt med jämna mellanrum under 1830- och 40-talen, en direkt konsekvens av den ökade trångboddheten, som var fokuserad runt de nuvarande tredje och fjärde arrondissementen. I vissa av dessa områden uppgick befolkningstätheten till 3 kvadratmeter boyta per person, medan samma siffra för områdena kring Champs-Élysées kunde vara över 180.⁵

Februarirevolutionen, tillsammans med de många regelbundna väpnade uppror som skedde mellan 1832 och 1848, tydliggjorde också ytterligare ett problem med den rådande stadsbilden. Medan de dåliga boende- och arbetsförhållandena bildade de underliggande orsakerna, blev de smala ga-

3 Gromark 1987, 123

4 Ibid, 67

5 de Moncan 2002, 21

Bild 1: Många fastighetsägare drog nytta av den nya situationen med allt större efterfrågan på bostäder. Framåt 1840-talet stod det klart i det allmänna medvetandet att arbetarklassen var hårt exploaterad av dessa spekulanter och hyresvärdar, och en studie av arkitekten och ingenjören Perreymond visade att så många som två tredjedelar av Paris drygt 900,000 invånare levde i slumliknande förhållanden (Gromark 1987, 34). Samtida vänsterorienterade publikationer använde ofta tankefiguren M. Vautour (i fri översättning Herr Gam) som symbol för den typiska exploaterande fastighetsägaren. Ovanstående figur visar en teckning av satiristen Daumier från 1852. (Soppelsa 2009, 287)

torna viktiga element i både utförandet av och som symbolen för revolterna. De många smala trånga passagerna var utmärkta platser att barrikadera sig och på så sätt blockera transporter och andra trafikflöden. Ansatser till att förändra den urbana situationen gjordes av mer teoretiska utopister som Considérant och Perreymond, och den dåvarande kungen Louis-Phillippes stadsarkitekt Claude-Phillippe Barthelot åstadkom faktiska förändringar av stadsmiljön. Bland annat en ny bro över Seine, och en ny förbindelse mellan Île de Cité och marknadsplatsen Les Halles byggdes. Flera gator står kvar idag, bl a Rue Rambuteau, nära dagens Beaubourg. Dessa förändringar kom dock att blekna i jämförelse med den renovering som utfördes av Baron Haussmann, tillsatt av kejsaren Napoleon III.

Det statliga initiativet

Det är nu, med anledning av 1800-talets urbaniseringsvåg, som man ur socialhistoriskt och arkitekturteoretiskt perspektiv kan börja tala om bostadsbyggandets historia. Initiativet till dessa sociala projekt, att bygga bättre bostäder för arbetarklasshushåll, kom från två skilda håll med två olika tillvägagångssätt. Den första initiativtagaren var staten (senare kejsardömet), som i ett semioffentligt företag grundat året efter Februarirevolutionen 1848 skulle syfta till att ”bekämpa socialismen med konstruktiva handlingar”.⁶ Företaget, vid namn La Société des Cités Ouvrières de Paris, skulle komma att bygga arbetarkaserner, vilka jämfört arbetarklassens övriga bostadssituation framstår som mycket sympatiska bostadsprojekt. I det första projektet Cité Napoleon hade de 194 lägenheterna tillgång till generösa trapphus, gemensam badstuga och öppen värmestuga med tillgång till läkarhjälp.

Dessa projekt kunde också yttra sig som uppenbara, spektakulära tillvägagångssätt som exempelvis Haussmanns renovering av Paris – eller som

osynliga aktioner, vilka syftade till att förändra alldagliga strukturer, som kunde erbjuda grogrund för revolutionära tendenser. Det börjar nu bli uppenbart att de projekt som skulle förändra situationen inte endast syftade till att förbättra livskvaliteten för en stor del av befolkningen, utan även för att kontrollera den.

I både borgerlig och mer progressiv press från tiden kunde man läsa hur dessa projekt hade potentialen att göda socialistiska tankar, och på så sätt uppmuntra till ytterligare uppror. Man talade om hur genom att erbjuda dessa sociala utrymmen skapade ett utmärkt underlag för rekrytering till socialism. I den katolsk-konservativa tidskriften *Les Annales de la Charité* kunde man läsa att projekt som *Cité Napoleon* var en konkret uppmuntran till socialistisk revolt.⁷

Februarirevolutionen 1848 hade inneburit en hel del romantiska och progressiva tendenser i samhället, som kom att skjutas helt åt sidan med Napoleon III:s statskupp år 1852. Detta öppnade upp för en mycket mer toppstyrd bostadspolitik, där kejsaren själv var mycket engagerad. Nu blev förändringarna mer storskaliga. Projektet med arbetarkvarter i linje med *Cité Napoleon* utökades, och tävlingar utlystes för att hitta nya lösningar på bostadsfrågan. Vi ser nu de riktigt stora stadsmässiga förändringarna, i och med Haussmanns renovering av det fortfarande till stor del medeltida Paris. Åtgärderna var mycket hårdföra och omfattande. I stora drag gick de ut på att rensa upp i det medeltida gatunätet, och implementera ett system av breda boulevarder som både skulle underlätta transporter av varor och avfall in och ut ur staden, och ge fri lejd från de kejsrerliga militärförläggningarna in i staden. Med andra ord var renoveringen av Paris en antirevolutionär åtgärd, vars tillvägagångssätt byggde på att eliminera både de trångbudda arbetarklasskvarter, som tidigare varit grogrund för revolter, och de trånga

7

ibid, 37

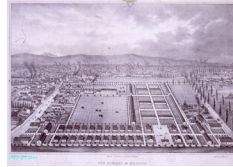
gränder som med sina barrikader blev revolutionens uttryck. I och med Haussmanns nya stadsplan tvingades uppemot 350 000 parisiska arbetare ut i stadens periferi. Den kejsrerliga satsningen på att erbjuda arbetarbostäder var relativt misslyckad och uppgick vid Världsutställningen 1967 till runt 60 bostadshus, med 1 000 hyresgäster – vilket i längden innebar ca 5 000–10 000 boende, jämfört med de runt 100 000 registrerade utfattiga och hemlösa i staden.⁸

Det utopiska initiativet

Ett annat tillvägagångssätt att angripa arbetarklassens bostadsfråga var det som initierades av privata företag, oftast i form av utopiska minisamhällen uppbyggda runt en specifik fabrik eller annan näring, ofta på landsbygden eller i en mindre stad. Det låg i fabriksägarnas, dvs kapitalets, intresse att hålla sin än så länge relativt flyktiga arbetskraft på nära avstånd. Kollektiva avtal och andra organiserade mekanismer fanns inte ännu. I de utopiska projekten ser vi uppenbara rumsliga ingrepp, men ett stort fokus ligger också på osynliga förändringar, som är mer knutna till ekonomi och ideologi. Ett projekt som Familistären i Guise är, som jag ska visa i senare kapitel, ett utmärkt exempel på denna typ av tillvägagångssätt. Dessa projekt drevs ofta av någon upplyst industrialist och erbjöd jämfört med de existerande bostadskasernerna en större trygghet för arbetskraften, med sociala institutioner som skola, bespising och barnpassning vid sidan av arbetet och bostaden. Andra föregångsprojekt var *Cité Mulhouse* (infälld bild) och *Cité Dolfuss*, små städer grundade av ett företag och fokuserade kring tillverkning av en specifik produkt.

De privata, utopiska, initiativen hade ofta socialistiska eller frireligiösa förtecken – samt en uttalad ideologi runt arbetarens frigörelse eller en

paternalistisk filosofi om att förbättra samhället och samtidigt gynna sitt eget företag. De kom att bli mycket tongivande under den senare delen av 1800-talet. Dessa arbetarsamhällen, separerade från den urbana miljön, erbjöd arbetsgivare en kontrollerad situation, där modulering av ideologiska och spirituella begrepp kunde användas för att utöva en kontroll över arbetskraften, i syfte att öka produktiviteten och stabilisera tillgången på arbetskraft.

Den borgerliga diskursen angående arbetarklassens boende

För att förstå de processer som verkade för att förändra arbetarnas bostadssituation, och på så sätt befästa sin maktposition, kan man se på hur borgerliga media pratar om arbetarklassen och dess situation. Uppenbarligen fanns en revolutionär skräck, och många av de ansatser som gjordes angående arbetarklassens situation hade, som nämnt i föregående kapitel, som mål att avvärja den socialistiska upprorsandan. En analys av texter som behandlar arbetarklassens bostadssituation visar en moralistisk, vetenskaplig och politisk diskurs, som kanaliserar flera rädslor inför föränderliga situationen.

Borgerligheten använder ofta beskrivningsmetoder präglade av *fysiologiska* begrepp.⁹ Det fanns förstås reella hygienproblem i arbetarnas bostadsområden, men man kan argumentera för att denna diskussionsbana även kan användas för att legitimera andra ideologiska och politiska aktioner. Genom att se på situationen utifrån en deterministisk föresats, att omständigheterna på något sätt är statiska, istället för att se på hur olika bakomliggande händelseförlopp orsakat den tarvliga situationen beskyller man slummens omständigheter på det skadliga levnadssätt och de epidemier som drabbade de

fattiga. Emile Cheysson talar år 1881 om att arbetarklassens stadsdelar utgör smittohärddar, som utgör en fara inte bara för sig själva men även för andra stadsdelar, där andra typer av människor bor.¹⁰ Analysen av arbetarklassens boendesituation övergår från att handla om sanitära problem som yttre tecken på moraliskt förfall – till att benämnas i urbanistiska och arkitektoniska förklaringsmodeller – när sanitetsproblem blir ett påtagligt problem eller till och med hot för borgerligheten.¹¹ Arbetarklassens bostadsfråga omtalas alltså utifrån föreställningen att sanitär ohälsa leder till eller föranleds av mental ohälsa och moralisk degeneration. Här flyter de hygienistiska begreppen ihop med paternalistiska argument om att arbetarklassen behöver borgerlighetens hjälp för att komma ur sin prekära situation. Lösningen på de sanitära problem som rörde arbetarklassen kopplades alltså till materiella och rumsliga omständigheter, vilket motiverade den hygienisering av stadsrummet vi såg bland annat i Haussmanns renovering av Paris. Som motpol till denna borgerliga argumentationsmodell kan man ta upp den framväxande socialistiska diskursen, som fick sitt stora genombrott i och med publiceringen av Marx och Engels Kommunistiska manifest år 1848.

Fourier och hans efterföljare

Charles Fourier (1772-1837) var en av de mest progressiva filosoferna och en av de mest inflytelserika socialisterna för sin tid. Hans tankar kom att gå mot en utopisk socialism, en nedsättande beskrivning på denna rörelse som har sitt ursprung i upplysningstiden. Denna gren av socialismen skiljer sig från t ex marxismen på så sätt att den istället för att verka revolutionärt vill bryta sig loss från det kapitalistiska systemet och skapa socialistiska kollektiv i vad som kan liknas vid mindre idealsamhällen fokuserade kring ett gemensamt arbete. En annan pionjär inom denna ideologi var engelsmannen Robert

10 *Ibid*, 70

11 *Ibid*, 68

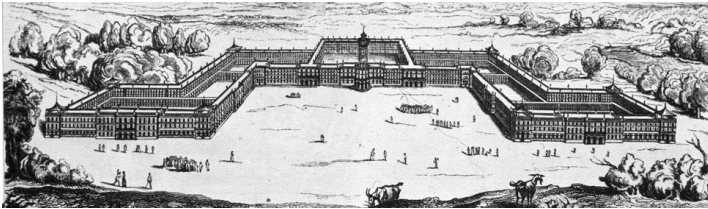

Bild 2: En ritning av Fouriers Falanstär

Owen. Man såg det rådande systemet som trasigt och ineffektivt, och ämnade på sikt konkurrera ut de kapitalistiska industrialisterna.

Fourier stora bidrag till den utopiska socialismen är *Falanstären*, en egen typologi som samlar en rad olika arbetsrelaterade och sociala funktioner i en byggnad. Falanstären, vars namn kommer från det grekiska militaristiska ordet *phalanx*, var tänkt att bli centrum för ett mindre samhälle på landsbygden, som skulle vara självständigt och självt kunna försörja upp emot 2000 personer. Byggnaden består av en central byggnadskropp med två flyglar. Den centrala delen var tänkt att inrymma tysta aktiviteter, där fanns bl a matsalar, mötesrum och bibliotek. En av flyglarna hanterade högljutt arbete, med exempelvis smedjor och verkstäder. Den andra flygeln var en mottagningsdel. Någon Falanstär blev aldrig realiserad i Frankrike, men ett antal exempel grundades i kolonier i Nordamerika.

En av Fouriers arvtagare i Frankrike var Victor Prosper Considérant (1808-1893), en betydande socialistisk tänkare. Considérant författade *Manifeste de la démocratie au XIX siècle*, vars idéer om bl a rätten till arbete kom att bli tongivande i 1848 års revolution. Efter att ha tvingats i exil på grund av sitt ställningstagande mot Napoleon III hjälpte han 1855 till att grunda bland annat kolonin La Réunion i Texas, med idéer som byggde på en utveckling

av Fouriers Falanstär.¹² Considérant hade en romantisk föreställning om hur bostaden skulle fungera i relation till de boende. Genom att återropa hantverksmässig skicklighet, som skulle skapa en materiell harmoni, hoppades han att det som kom att kallas Familjepalatset skulle bli en hållbar boplatz med potential för social förändring.

En annan tongång i den socialistiska andan fördes fram av den katolske fourieristen Victor Calland, som framhävde en vördnad av familjens status inom ramen för en ny socialistisk samhällsordning. Calland, som var arkitekt utbildad i Beaux-Arts-traditionen, var övertygad om att arkitekten både hade ansvar och möjlighet att reformera den sociala ordningen, framförallt med fokus på hemmet. Hemmets utformning var avgörande för vilka aktiviteter som pågick inom det, och hur de sociala kontaktytor som tillät olika hushåll att kommunicera sinsemellan fungerade. Denna familjeorienterade filosofi sågs som en strategi för att göra det fourieristiska projektet mer lättillgängligt för borgerligheten, som motsatte sig arbetarklassens levnadssätt och den framväxande feministiska ideologin, med det inneboende hotet att i och med kvinnans emancipation lösa upp den borgerliga hegemonins familjestrukturer.¹³ Med hjälp av familjen som institution når Calland fram till den viktigaste delen i sin filosofi, som i sin tur behandlar inkorporationen av det gemensamma i det offentliga, något som blir synligt i hans arbete med Familistären i Guise.

“Det individuella och det gemensamma livet skall alltid vara tydligt åtskilda utan att vara uppdelade, samt förenade utan att kunna förblandas.” – Victor Calland ¹⁴

12 Aries et al 1987, 408

13 Gromark 1987, 33

14 Ibid, 33

Familistären i Guise – en maskin för att leva tillsammans

Jean-Baptiste André Godin föddes 1817 i norra Frankrike och utbildade sig under tonåren till järnarbetare. Efter att ha avlagt sitt gesällprov började han 1840 tillverka gjutjärnsspisar. Hans företag Godin et Cie blev väldigt framgångsrikt efter att ha flyttat sin fabrik till Guise, för att dra nytta av den nya järnvägen som gick där. Parallellt med etableringen av sitt företag utvecklade Godin socialistiska sympatier och blev en lärning av Fourier i början av 1840-talet. Godin var mycket upptagen med arbetarklassens situation och investerade i olika utopiska initiativ, som Considérants La Reunion i Texas. Efter dess misslyckande började han skissa upp sitt eget utopiska projekt, som han 1858 kom att förlägga vid fabriken i Guise, i anslutning till den existerande stadsbebyggelsen.

Familistären i Guise har sina rötter i Fouriers och Considérants arbete, men är ett mycket större projekt, med mer omfattande och djupgående idéer. Godin skulle inte bara förbättra själva bostadssituationen för arbetarna, utan alla delar av den moderna arbetarens liv, inklusive utbildning, produktion och rekreation. På många sätt är Familistären ett mycket lyckat och långlivat projekt. Vid Godins död år 1888 producerade fabriken uppemot 300 000 spisar per år och människor bor fortfarande i lägenheterna.

Bild 3: Familistären i Guise, 2015

Godin började bygga Familistären år 1859 utan egentlig hjälp från någon arkitekt. Han ritade såväl de övergripande planerna som lägenheternas detaljer samt ventilations- och avloppssystem, men lika mycket som arkitektritningar representerar dessa handlingar en sorts katalog av instruktioner både till hur man skulle genomföra bygget och hur rummen var tänkta att användas. Bostadsdelen, benämnd *Le Palais Unitaire* eller *Le Palais Social*, består av tre individuella men sammankopplade byggnadskroppar, vilket gjorde det möjligt att genomföra projektet i etapper. Finansiella svårigheter gjorde att det tog nästan tjuo år innan den tredje bostadsvolymen stod klar. Inget arkivmaterial finns bevarat från byggtiden, men den långa byggprocessen tillät Godin att göra förbättringar på sina planer allt eftersom byggnaderna färdigställdes.¹⁵

De tre bostadsbyggnaderna är fyra våningar höga med lägenheter bestående av två eller tre rum, utformade för familjer av olika storlek. Tanken var att yngre familjemedlemmar skulle kunna flytta till en egen lägenhet i samma komplex efterhand de började arbeta i fabriken. Enligt Godin var en modern bostad en fundamental nödvändighet för de sociala reformer den industriella revolutionens medfört. Precis som järnvägen var en symbol för den nya tiden skulle detta sociala palats vara "en verkstad för välfärd och lycka", som skulle kunna tillfredsställa både individuella och gemensamma intressen hos invånarna. Fokus låg på att skapa hygieniska, komfortabla och sociala rum med ett en relativt hög grad av standardisering och rationalisering, vilket medförde ekonomisk effektivitet i byggprocessen. Denna moderna, industriella syn på byggnaden reflekterar senare funktionalistisk arkitektur, som exempelvis Le Corbusiers *Unité d'Habitation*.¹⁶

15 Musée Familistère de Guise, 2015

16 Ibid

Bild 4: Plan över Familistären i Guise

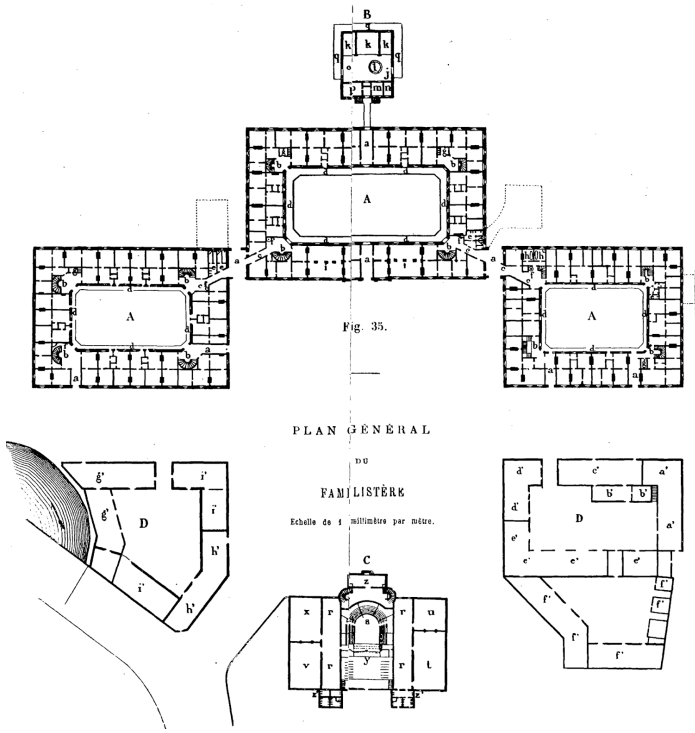

Bild 5: Foto från Familistären centrala atrium

Foucault — Avgränsningens kraft

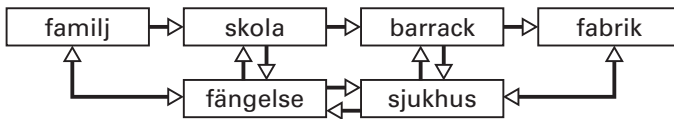
Den franske filosofen Michel Foucault (1926-1984) lanserade i sin bok *Övervakning och straff* (1975) konceptet *Den disciplinära institutionen*. Som exempel på historiska disciplinära institutioner tar han upp familjen, skolan, militärbaracken, sjukhuset och fängelset, som skapades i sin moderna form under den industriella revolutionen. En individ passerar genom varje enskild miljö, eller institution, i en kontinuerlig följd. Från familjen går man vidare till skolan, och senare till armén och varje övergång innebär ett krav att formas in i ett nytt ramverk. Man kan inte identifiera begreppet *disciplin* utifrån en av dessa institutioner, utan det måste förstås som en makt som genomsyrar alla typer av institutioner, kopplar ihop dem, ordnar dem i tid, hybridiserar dem, och får dem att fungera på ett nytt sätt.¹ Foucault ser den moderna fabriken som ett disciplinärt idealprojekt, där aktiviteter på det mest effektiva sätt koncentreras och distribueras för största möjliga produktivitetensändamål.²

Kapitalismens inneboende målsättning, att bibehålla en ständigt ökande produktivitet och tillväxt, ledde till en förtryckande miljö som letar nya sätt att maximera avkastningen sin arbetskraft. Detta var en bidragande orsak till de närmast katastrofala förhållanden som rådde i arbetarnas bostadskvarter. En förlängning av fabriken, som möjliggjorde den kon-

1 Deleuze, 1986, 26

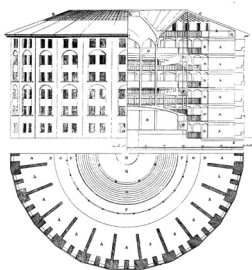
2 Deleuze, 1992, 3

centration av arbetskraft – urbaniseringsvägen – som tillsammans med olika teknologiska genombrott drev den industriella revolutionen, som understöddes av den byggda miljö den verkade i.

I en intervju med den amerikanske antropologen Paul Rabinow³ besvarar Foucault frågan om det kan finnas en arkitektur som i sina egenskaper istället är frigörande, med en utläggning om att frihet inte är ett objekt, och därför inte något som definitivt går att definiera i konkreta teknologiska eller spatials termer. Frihet är istället någonting som måste praktiseras.

Arkitektur är å andra sidan en syntes av såväl konkreta som abstrakta begrepp. En byggd arkitektur, precis som utövandet av arkitektur som yrke, är i varje ögonblick fundamentalt anknuten till en rad konkreta och ideologiska parametrar, där marknadskrafter (ekonomi), samhällsplanering (framtidigt), och historia (kontext) samverkar. Det finns på så sätt ingen arkitektur utan praktik. På samma sätt kan man säga att arkitektur generellt inte har kapaciteten att innehålla endast en (ren) praktik, utan innehåller flera olika praktiker som också kan förändras över tid.

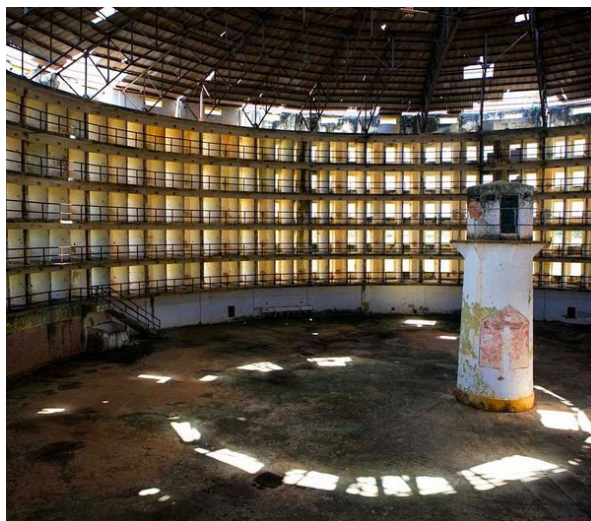

Den byggda miljön innehåller inte i sig själv en frigörande eller disciplinerande praktik, utan kan betraktas som en materialisering av sociala strukturer och den förändringsprocess de genomgår. Lika svårt som det är för arkitekten att frigöras från sin kontext är det för arkitekten och andra involverade i byggnadsprocessen att själva att frigöra sig från relationer och associationer till olika delar av offentlig och privat sektor.⁴

Med denna tankegång kan man bedöma att även om en byggnad, i vårt fall Familistären i Guise, verkar som en disciplinär institution är denna inte bunden av själva arkitekturen att vara disciplinär. Jag har valt Familistären som min primära tankefigur för att läsa Foucault, inte för att det är det mest rena exemplet på teorin om det disciplinära samhället utan precis för att den uppkom i en brytpunkt mellan det förmoderna och det moderna. Det är läsbart både som en serie disciplinära institutioner, och som en mekanism för upplösningen av desamma.

Både Foucault och Godin beskriver projektet som ett frihetsprojekt, där den vanliga arbetaren fick möjligheten att växa inom sitt yrke och delta i ett gemensamt företag. Som ett motstående exempel kunde ingen äntra eller lämna Familistären utan att potentiellt ses av alla andra boende, något som kan ses som ett fullkomligt förtryck av individens frihet – men denna potential kunde bara realiseras om de boende var villiga att låta sin närvaro *användas* i detta syfte. Foucault går vidare med att föreställa sig en situation där en annan grupp människor, exempelvis en helt inriktad på total sexuell frihet, bebodde samma byggnad. Den skulle nu enligt Foucaults resonemang

Tv: bild 6: planritning, Bentham Penitentiary (1791).
Nedan: bild 7: Presidio Modelo-fängelset, Kuba (1928).

återigen vara en plats för frihet. Det är alltså omöjligt att separera praktiserandet av frihet, praktiserandet av sociala relationer och spatial fördelning.⁵ Man kan dra paralleller till den ofta upptagna tankefiguren *Panopticon*, som Foucault inte heller såg som en dominerande arkitektur, utan snarare som en diagrammatisk representation av det disciplinära samhället. Fängelset, skolor och sjukhus får representera sociala kontrollstrukturer inte i form av arkitekturer, utan i form av institutioner.

“The panoptic qualities of Guise could perfectly well have allowed it to be used as a prison. Nothing could be simpler. It is clear that, in fact, the Familistere may well have served as an instrument for discipline and a rather unbearable group pressure.” – Michel Foucault⁶

Det går att argumentera för att den här tidens bostadsbyggande representerar en sorts vändpunkt i disciplinär arkitektur. Foucault använder Familistären för att beskriva en ny situation, där äldre disciplinära mekanismer, syftande till att inhägna och uppdelas genom tjocka väggar och tunga portar förbytts i en mer flytande situation där öppningar, passager och transparens kalkyleras och planeras för att uppnå nya former av kontroll. Den disciplinära makt som tidigare behövde representeras i fysisk form, som palats och fästningar, hade nu utvecklats till att i detalj vilja utöva kontroll direkt över individen. Den nya disciplinära miljön medgav potentialen att lära känna, påverka och förändra de människor den huserade.

Familjen som disciplinär institution

Under hela 1800-talet fanns det för borgerligheten en uttalad agenda om att innesluta familjelivet i hemmet och motverka interfamiljära sociala

5 Foucault 1984, 246

6 *Ibid*, 246

relationer. Detta tog sig i uttryck i motstånd mot sociala utrymmen, som gemensamma svalar i hyreshus och allmänna värmestugor, som sågs som potentiell grogrund för spridning av radikala idéer, vilka kunde leda till revolutionära stämningar. Nya rumstyper uppstod i samband med dessa idéer. Tidigare fanns exempelvis inte begreppet *korridor* som ordnande rumstyp i samband med bostadshus, istället var det vanligt förekommande att en familj hyrde ett rum i ett hyreshus, för att sedan andrahandshyra ut olika delar av rummet och på så sätt skapa ett mycket löst sammansatt hushåll. På så sätt blev korridoren rummet och rummet korridoren.⁷ Denna nya rumstyp kunde erbjuda möjligheten till en neutral åtkomst till varje individuell lägenhet, vilket på ett nytt sätt kunde garantera det familjära privatlivets integritet. Det är viktigt att förstå att själva konceptet *familjeliv* var ett relativt nytt påfund, som kom från borgerlighetens håll.

Familistärens tre bostadsvolymer organiserades kring varsin central ljusgård, runt vilken löpte loftgångar i tre våningar. Trapphus placerades i byggnadens hörn. Denna layout tillät, vilket även blir uppenbart när man besöker byggnaderna idag, ständig direkt och indirekt övervakning. Det är omöjligt för en individ att röra sig i de gemensamma rummen utan att någon annan är medveten om det – samtidigt bibehålls en strikt avgränsning med avseende på de individuella lägenheterna. Godin beskrev relationen mellan bostad och övervakning som att grunden till ett gott och ordningsamt uppförande är en brist på privatliv och avskildhet. Denna övervakning skedde helt och hållet från boende till boende. All typ av bestraffning skedde antingen indirekt via fördömlig avgränsning, eller med löneavdrag samt ett meddelande till samtliga grannar om vilka överträdelser man begått. I extrema fall kunde man också bli förvisad från Familistären.⁸ Godin skrev år 1866 i ett brev att Familistären snart skulle bli det största kooperativa företaget världen

7 Gromark 1987, 91

8 Musée Familistère de Guise, 2015

någonsin skådat, ett påstående som skulle tillses av *Association coopérative du Capital et du Travail*, en förening som genom en serie mer eller mindre experimentella reformer skulle tillgodose en framtid där kapital och arbetare skulle växa tillsammans. Dessa reformer ledde till en serie stadgar med syfte att i stor utsträckning inkorporera arbetarna i företaget.⁹

Godin räknade med att det moderna samhället inte skulle tillåta varje individuell arbetare att på egen hand uppnå rikedom. Därför formulerade han en serie privilegier, som motsvarade ungefär “vad en förmögenhet kan köpa” och som Associationen skulle erbjuda. Dessa inkluderade tillgång till bl a ett socialt skydds nät och sjukvård, men även vidareutbildning och diverse nöjen. Godin såg dessa privilegier inte som välgörenhet, utan som naturliga följder av ett välmående företag.

Slutligen betalades en del av arbetarnas lön ut i form av aktier i företaget. Dessa aktier gav avkastning, som lades till lönen. Ju längre tid man arbetade i företaget, desto större del av företaget kom man alltså att äga.¹⁰ Arbetarens ersättning var nu inte längre statisk, utan kunde påverkas av exempelvis en högre produktivitet, vilket ökade företagets värde, vilket i sin tur gynnade såväl arbetare som storägare. I förlängningen har man inkorporerat arbetaren i ett kapitalistiskt system. Arbetets dikotomi är nu bruten. Eftersom arbetaren befinner sig i och deltar i den kapitalistiska ideologin, kan hen inte göra revolt mot den. Den foucaultska disciplinära institutionen *fabriken* är upplöst. Systemet med aktieutdelning till arbetarna skapade också en arbetararistokrati, där de familjer som varit där längst får störst utdelning på sina aktier. Dessutom fick man som anställd efter hand tillgång till allt fler utbildningsprogram inom både produktionsrelaterade ämnen men även språk och naturvetenskap.¹¹

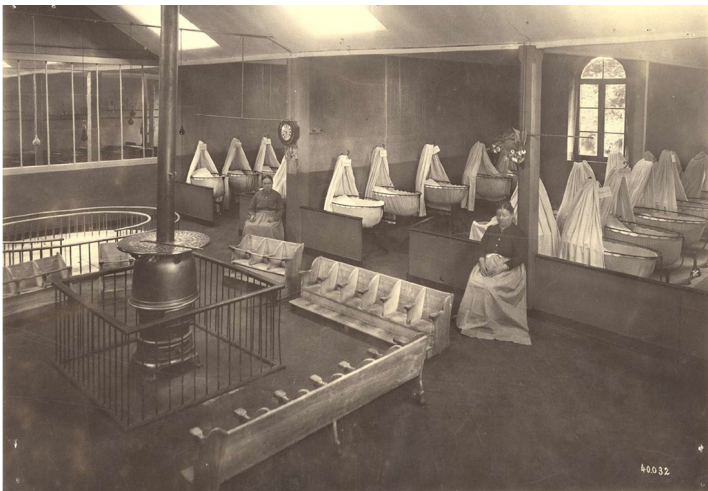
9 Ibid

10 Ibid

11 Musée Familistère de Guise, 2015

Bild 8: Daghem i Familistären.

Bild 9: Barnkammare i Familistären.

Familistären hade som mål att inkorporera både familjens och individens sociala liv i företaget. Lägenheternas upplägg var anpassat för att bibehålla ett stabilt familjeliv i flera generationer, och familjernas tillvaro inom Familistären var beroende av att man följde företagets föreskrivna regler. Det sociala livet utanför familjen var alltid kopplat till företaget på något sätt, inte bara genom att utspela sig i företagets byggnader. Godins paternalistiska hållning till sin arbetskraft visade sig exempelvis genom att firandet av flera traditionella högtider undertrycktes, då de ansågs ”främja ett moraliskt förfall”,¹² och byttes ut mot *Fêtes du travail*, som hölls årligen för att fira både produktion och själva arbetet.

Samtida socialistisk kritik

En stor del av diskursen kring arbetarnas situation kom att förändras i samband med publiceringen av Marx och Engels *Det Kommunistiska Partiets Manifest* (1848). Manifestet spelade ingen roll i uppledningen till de omfattande upproren samma år, utan kom att få betydelse i debatten först under 1870-talet och framåt. Engels hade i sina studier av arbetarklassens situation i England blivit övertygad om att de undermåliga boendeförhållandena i städerna var ännu ett uttryck för kapitalistisk exploatering – exploateringen i bostaden var en linjär förlängning av exploateringen i arbetet. Marx och Engels avfärdade de utopiska socialistprojekten, som Familistären i Guise, eftersom de inte alls arbetade mot en socialistisk revolution, utan ämnade bryta sig loss från den rådande ordningen och utmana andra industrier. Med andra ord opererar dessa projekt inom den kapitalistiska ideologin. Med en marxistisk läsning av dessa verksamheter löser man upp de historiska förutsättningarna för revolutionär frigörelse, genom att omorganisera ”proletariatet till en egen klass, i en helt och hållet påhittad samhällsorganisation”. En annan grundläggande kritik handlar om dessa projekts målsättning att

förbättra villkoren för hela samhället, även de mest privilegierade. Hela projektet kan ses som en antirevolutionär åtgärd, finansierad av borgerliga filantroper, till för att ”avtrubba klasskampen och dämpa antagonismer”.

Deleuze – Maktens kartografi

Gilles Deleuze (1925-1995) var en fransk filosof vars arbete till största delen kretsade kring kapitalism. Han skrev också ett antal monografier, däribland en om Foucault. I sin utveckling av sin teori om arvtagaren till det disciplinära samhället, som han kom att kalla *kontrollsamhället*, lånar han flera tankar av beatnik-författaren William Burroughs, framförallt från genren paranoid fiktion, som Burroughs var en framstående figur inom. Denna genre behandlar i stora drag hur en totalitär makt – detta kan vara en statlig makt eller en intern makt, exempelvis en mentalsjukdom – kan manipulera människors verklighetsuppfattning.

Nya teknologier har gjort världen mer sammanflätad, med alla dess individuella delar allt mer anslutna till varandra, världen blir allt svårare att kompartmentalisera. Vår relation till alla miljöer som bygger på inhägnad/avgränsning befinner sig därmed i en kris. De disciplinära institutioner som Foucault tidigare definierat – familjen, skolan, armén, fabriken – tvingas till kontinuerliga reformer, och blir mer och mer upplösta. Deleuze tar sjukhuset som exempel. Upplösningen av den inhägnade sjukhusmiljön till allt fler specialiserade och privatiserade kliniker och vårdhem kan vid första anblicken symbolisera nya grader av frihet, men skulle kunna samverka till att skapa oändligt effektiva kontrollmekanismer.¹ Den inhägnade, disciplinära, miljön kan ses som en gjutform, som effektivt påverkar sitt innehåll till att följa en riktning, underkasta sig ett regelverk. Kontrollsamhället som system använder sig istället av konstant självjustering för att kontrollera individen inom systemet.

Deleuze gav 1980 tillsammans med Félix Guattari ut andra delen av det teoretiska verket *Capitalisme et schizophrénie*, där de lade fram flera beskrivningar av kontrollsamhället. Som en tankefigur för en allt mer sammanflätad värld beskrev de ett koncept lånat från botaniken, Rhizom. Den grundläggande västerländska tankemodellen skulle kunna liknas vid ett träd, där ett rotsystem skjuter upp ur marken, bildar en stam, som sedan förgrenar sig uppåt. Med hjälp av trädstrukturen kan man kategorisera delar och ordna in dem i hierarkier. Man kan se denna modell representerad i exempelvis företagsstrukturer och i skolsystemet, och gemensamt för alla dessa är en tydlig startpunkt (i botten av rotsystemet) och en väg fram till ett önskvärt mål (toppen av trädet). Den tydliga och logiska trädstrukturen är på så sätt en bra representation av det disciplinära samhället, med sin tyngdpunkt i uppdelning och avgränsning.²

Rhizomen kan liknas vid ett nätverk där alla delar kan kopplas ihop med eller brytas loss från varandra, utan att strukturen bryts. Man kan även tänka på rhizomen som en kartografisk tankestruktur. En karta har ingen start- eller slutpunkt, och man kan börja läsa den vart på kartan som helst, samtidigt som den breder ut sig åt alla håll samtidigt. På detta sätt kan rhizomen användas för att frigöra sig från det traditionella ”rationella” tänkandet och medger ett nytt intellektuellt sätt att angripa en tanke eller ifrågasätta hierarkier. Förutom kartan fungerar internet som en bra tankefigur för att förstå rhizomen. Internets evigt växande och allt mer sammanflätade struktur är ett bra exempel på detta ickehierarkiska system, där man i varje punkt befinner sig lika mycket i centrum som i vilken annan punkt.³

2 Deleuze, Guattari 1980, 5

3 Deleuze, Guattari 1980, 6-7

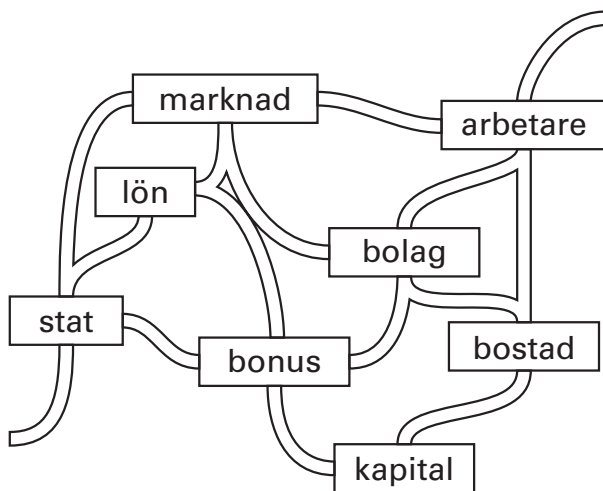
Staden som upplöst stadie mellan arbete, bostad och kapital

Fabriken och arbetarbostaden är utmärkta exempel på 1800-talskapitalismens bärande koncept kring *koncentration*. Kapitalisten (fabriksägaren) upprättar en inhägnad arbetsplats, där denne är enda ägaren till produktionsmedlen. I förlängningen blir kapitalisten efterhand ägaren till fler och fler rum i anslutning till fabriken, som bostäder för arbetarna och deras familjer, samt skolor för barnen – som vi kan se tydligt i vårt exempel Familistären. I den helt marknadsbaserade ekonomin har fabriken ersatts av *företaget*, och kapitalismen verkar inte längre för koncentration utan snarare för upplösning. Sedan fabriken förlorat sin dominanta ställning till företaget har *produktionen*, som nu är omfördelad till andra delar av världen, blivit icke-essentiell till förmån för *produkten*, som i sin tur existerar för att marknadsföras och säljas. Marknaden är inte intresserad av att bibehålla en produktivitetjämvikt, utan av justering av räntor såväl som bilden av produkten den försöker sälja.

Om de tidigare disciplinära institutionerna fungerade som förmedlare av någon enskild ägare av makt, exempelvis kapitalisten eller staten, är tendensen mot upplösning tydlig i faktumet att det moderna företaget endast har marknaden, aktieägarna, som intressent.⁴ Kapitalet verkar inte längre direkt från arbetsgivare till arbetstagare, utan från marknaden till individen.

En företeelse som på ett sätt illustrerar hur marknadsekonomi utövar kontroll är en av de viktigaste frågorna för den moderna människan – lön. Artonhundratalsfabriken som arbetsplats är en typiskt slutna miljö, som strävar efter att bibehålla en jämvikt mellan hög produktivitet å ena sidan, och låga produktionskostnader (t ex löner) å den andra. Fabriken implementerade redan då olika bonussystem, exempelvis i form av lönetillskott i

Diagram B: rhizomatisk struktur.

samband med ett uppnått produktionsmål – men i kontrollsamhället är detta fenomen taget till en annan nivå. I företagsmiljön är den gamla jämvikten upplöst och ersatt av ett nytt system, som är uppbyggt på individuellt satta löner, vilka löntagarna endast kan påverka genom att använda företagets språk/plattform. Detta språk tenderar att innehålla *utmaningar, tävlingar* och *seminarier*, samt förhandlingar mellan varje enskild löntagare och arbetsgivare. Deleuze skriver i *Postscript on the Societies of Control*: “If the most idiotic television game shows are so successful, it’s because they express the corporate situation with great precision.”⁵

Det är svårt att koppla Deleuze tankar direkt till arkitektoniska exempel, men lättare att identifiera dem i en arkitektonisk miljö. En genealogi man kan följa från de tidiga fabriken fram till dagens företagsmiljöer är utvecklingen av de maskiner som respektive system använder. De tidiga fabriken i det disciplinära samhället var mycket enkla, där olika instrument och redskap användes för att producera en vara. Med tiden skulle fabriken fokusera till att i högre grad utnyttja ackumulerad energi, och på så sätt förändra arbetarens roll från att vara en maskin till maskinist. I kontrollsamhället har själva arbetet omdefinierats och förflyttats helt och hållet till maskinen, en process som manifesteras allra tydligast av datorn. En arkitektonisk typ som uppkommit ur denna förskjutning är datacentret, en fysisk plats ämnad att husera en virtuell handelsvara – olika typer av information.

Nyliberalisering av samhället – marknaden som frihet?

Marknaden opererar inte utifrån ett analogt ekvilibrium mellan insats och avkastning, utan med en självreferentiell stabilitet baserad på en ökad individualisering och en upplösning av det gemensamma. De tidigare disciplinära institutionerna är ersatta av en *världsekonomi*, som förkroppsligas av ofattbart stora marknadsplatser (börser) och icketransparenta institutioner som Världsbanken och IMF. Kapitalismen växte sig under 1900-talet stark i den demokratiska västvärlden, och banden mellan kapitalism och demokrati sågs länge som oupplösliga – men realiteten är att vi i idag kan se flera auktoritära/totalitära stater som implementerat en mycket effektiv form av marknadsekonomi, som fungerar inte endast nationellt utan kan påverka hela världens ekonomi på radikala sätt, tänk Saudiarabien och Kina. Enligt den slovenske filosofen Slavoj Žižek har kapitalismen frigjort sig från demokratin, och är inte längre beroende av frihet.¹ Den rådande ideologin är inte demokratin utan kapitalismen, och marknadsekonomin är dess viktigaste instrument. Sociala förändringar under första hälften av 1900-talet, som exempelvis rättigheter för USAs svarta befolkning, initierades av revolutionära (dvs. anti-kapitalistiska) krafter.² Under 1990-talet och början av 2000-talet har rörelser som de för kvinnors och homosexuellas rättigheter opererat inom ramen för den rådande nyliberalistiska ideologin, vilket också har medfört

1 Žižek 2009, 132

2 Ibid, 38

att marknaden har absorberat dessa rörelers budskap och slagord. Detta har möjligtvis medfört en snabbare och mindre smärtfri reformprocess, och man skulle kunna argumentera för att alla har fått det lite bättre. Samtidigt har marknaden hittat ett nytt sätt att genomsyra samhället. Ser man till den andra stora rörelsen under de senaste årtiondena, den miljömedvetna eller ekologiska, hittar man också marknadsmässiga instrument som kolkrediter, vilket egentligen är ett sätt att göra miljön till handelsvara. Kravmärkta, lokalproducerade och hantverksmässigt framställda produkter följer samma mönster. Žižek identifierar ett av problemen med detta marknadens intåg i den ekologiska ideologin. Vi som individuella konsumenter har fått ansvaret för jordens stundande klimatkatastrof, genom att bli påmind om att köpa ekologiska varor, och skuldbelagda för de gånger vi har glömt att panta en läskburk. Samtidigt pågår en förändringsprocess på EU-nivå där bönder får jordbruksbidrag inte längre för att producera råvaror utan för att behålla öppna landskap, en märklig tankefigur i en ojämlig värld där vissa delar av världen svälter, och människor i andra dör av övervikt. Böndernas ersättning är inte längre baserad på sin produktivitet utan på ett uppfattat egenvärde i bilden av det öppna landskapet. Denna världsomspännande marknad skulle kunna ses som en bild av det rhizom som beskrevs av Deleuze och Guattari, där varje del kan anslutas till en annan vid varje given punkt. Jag ska nu med tre exempel från olika delar av 1900-talet visa på hur en nyliberal ideologi i flera steg har påverkat vår bostadssituation, och på olika sätt gjort marknaden till en mer och mer betydelsefull aktör i relation till vårt sätt att bo. Dessa tre fallstudier, som är från efterkrigstidens USA, 1980-talets England och ett samtida New York City, kan förstås som olika steg i nyliberaliseringen av samhället.

Suburbia – det heliga privata ägandet

Efter andra världskrigets slut hade USA i och med den militära kapprustningen blivit en högt utvecklad industriell nation, samtidigt som en mängd

hemvändande soldater behövde bostäder. Parallellt med detta fanns ett stort flöde av afroamerikanska invånare från de södra delstaterna, där den omfattande segregationen fortfarande till viss del hindrade dem från arbete och studier, till stora städer i norr som Detroit, Chicago och Philadelphia. Med denna stora inströmning kom nya sociala svårigheter, vilket ledde till flera våldsamma upplopp under 1940-talet. Dessa omständigheter, tillsammans med nya former av statligt garanterade bostadslån, ledde till en stor utflyttningsvåg av vita medelklassfamiljer till förorterna.

En annan stor faktor för förortens utveckling var en explosionsartad ökning av tillgången till bil för den genomsnittlige amerikanen. Bilen innebar en geografisk separation, varje individ kunde på egen hand ta sig långa sträckor mellan bostaden och det dagliga arbetet, vilket också märks i layouten av de nya villaförorterna, som i de flesta fall lades ut med samma förutsättningar. Bilen, i kombination med de nya möjligheterna för bolån, gjorde att förorterna planerades utifrån individuell transport fram till varje enskild bostad. Förortshuset som typologi går att avläsa i dåtidens reklam för kataloghus, där de flesta villor följer samma mönster. En bostadsvolym mitt på en tomt med en relativt liten gräsmatta framför, tillsammans med en garageuppfart som leder fram till ett avskilt garage. Denna typ upprepas sedan i ett bestämt antal längs en cul-de-sac. Bostadshuset finns i flera typer baserade på antal sovrum, och deras yttre materialval kan variera utefter gatan. Generellt är rumskonfigurationen densamma, framförallt med avseende på vardagsrummet som i regel är placerat så att det vetter mot gatan.

I och med modernismens genomslag inom arkitektur får fönstret en allt större betydelse. En arkitekt vars byggnader tydligt illustrerar detta är Le Corbusier, exempelvis 1930-talshuset Villa Savoye. När man besöker eller tittar på fotografier av denna ikoniska villa i Poissy utanför Paris slås man av hur byggnaden hela tiden gör omgivningen väldigt påtaglig. När man på håll försöker se in genom de stora horisontella fönstren, ser man antingen bara en spegelbild av landskapet, eller rakt igenom huset, som blir till en serie in-

ramningar. När man rör sig genom huset – och hela huset är en enda stor rörelsemaskin, som tar besökaren från entréplanet i en svepande rörelse upp till det stilbildande solariet på takterrassen – agerar fönstren bildskärmar, vars utsikter hela tiden ter sig som rörliga bilder. Det är lätt att se ett samband med utvecklingen av filmkameran. I filmen *L'Architecture d'aujourd'hui* från 1930, där Le Corbusier är medregissör, får tittaren i en sekvens följa en ung kvinnas rörelse genom huset. Kvinnan rör sig i sina klackskor uppför rampen mot solariet, och är vid varje tillfälle skymd, vi ser aldrig hennes ansikte. Hon är ständigt beskuren – antingen av kamerans öga, eller av huset självt – av fönsterkarmar, räcken och växter. Åskådaren förföljer kvinnan, filmen har ett voyeuristiskt perspektiv.³

Det är med denna synvinkel vi kan läsa den amerikanska villaförortens typologi som ett språkrör för självrepresentation. En promenad längs gatorna tillåter oss att genom husens vardagsrumsfönster beskåda insidan som en serie diorama, förutbestämda vyer in i det interna familjelivet. Under skymningstimmarna sker ett utbyte av objekt och subjekt, fönstrens inbyggda spegelverkan inverteras. I den segregerade vita förorten är det genom en uppvisning av sitt privata ägande och genom sin identitet som kärnfamilj man visar sin grupptillhörighet, och genom förortens ömsesidiga bevakning försäkras denna homogenitet.

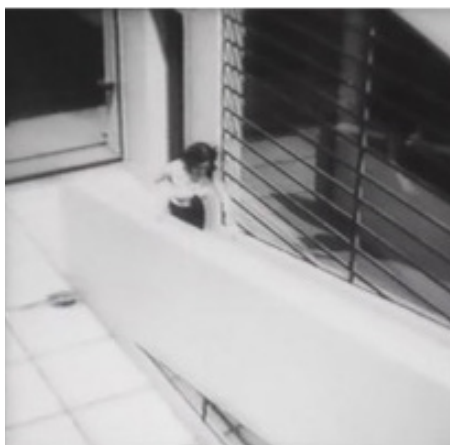
Storbritannien — Right-to-buy

I 1980-talets Storbritannien, under Thatchers tid vid makten, såldes allmännyttans (*Greater London Council*) bostäder ut till hyresgäster, med en 30-50 % rabatt (som reflekterade den hyra hyresgästerna vid det laget redan betalt). Sex miljoner personer berördes av reformen, som utnyttjades av ungefär en tredjedel. De försäljningsintäkter som gavs till kommunala bostadsbolag var

Bild 11 & 12: bilder ur katalog för amerikanska förortshem (1950-tal)

Bild 13: stillbilder från filmen *L'architecture d'aujourd'hui* (1930).

lagstadgade att gå direkt till avbetalning av skulder, och kunde alltså inte användas till att bygga nya bostäder.⁴ En annan sak som händer när man säljer ut (kommunala) bostäder under sitt marknadsvärde är att försäljningsvärdet inte uppgår till den kostnad det kostar att ersätta beståndet, vilket skapar ett svårövervinnerligt underskott av hyresrätter för låginkomsttagare.⁵ Detta har kopplats samman med en tredubbling av antalet hemlösa mellan 1980 och 1990. Dessutom har Right-to-buy-reformen anklagats för att ha startat en gentrifieringsvåg av traditionellt etniskt diversifierade bostadsområden, något som har ökat den etniska segregationen i Storbritannien.⁶

Right-to-buy fungerar som en figur för att illustrera en nyliberalistisk ideologis inverkan på samhällsutveckling. Staten uppfattades som förtryckande och paternalistisk, och den stora andelen boende i *Council estates* sågs som ett hinder för individuell utveckling. Man flyttade boende från att vara under statens kontroll – med den underkastelse och den trygghet det innebär – till att vara beroende av ett bolån, dvs att överlåtas till en marknadsekonomi. Den nyliberala ideologin har skapat en övertro på det privata ägandet, framförallt i relation till bostaden. Det är ägandet av den privata bostaden som representerar frigörelse, men är resultatet inte endast en förskjutning från ett maktsystem till ett annat?

“Man is no longer man enclosed, but man in debt”.

Gilles Deleuze⁷

Privata fastighetsinvesteringar i London har lett till en spekulationsvåg, som drivit upp bostadspriserna på en bred front. En stor del av prisutvecklingen

4 Milligan 2013

5 Goodwin 1997, 214

6 Bamba, 2014

7 Deleuze 1992, 6

beror på traditionella gentrifieringsmekanismer, men även nya processer finns. En allt större grupp internationella spekulanter driver upp priser genom att köpa fastigheter primärt på grund av värdeutvecklingen, och sekundärt som bostad. *Right-to-buy* har ersatts av *Buy-to-leave*. En studie⁸ av tomma bostäder i västra London, där priserna ökar mest, visar att andelen tomma bostäder växer med 40-50% per år i stadsdelar som Chelsea och Kensington. Nyliberalismen fungerar i första hand som en kraft för omdistribuering av överskott från de lägre klasserna till en allt mindre elit, där ett av dess viktigaste verktyg är just fastighetsägande. Medan fastighetspriserna och därmed hushållens skuldsättning ökar har lönenivåerna legat still sedan 1970-talet (diagram C).

Ökande fastighetspriser i städer problematiseras ofta utifrån frågan om gentrifiering, vilken innehåller en rad komplexa antaganden om kulturell diversifiering, livskvalitet, och säkerhet. Det är till exempel osäkert om gentrifiering har en dålig inverkan på städer, med avseende på genomsnittlig levnadsstandard, inkomst och brottsstatistik.⁹ Negativa effekter av gentrifiering omtalas mest i mjuka värden, t ex ”vart ska konstnärerna flytta?”, ”vad händer med stadens kulturella kapital?” och så vidare. De reella följderna för arbetarklassen, vilket i detta fall inte omfattar endast serviceanställda, som tunnelbaneförare, poliser eller servitörer, utan även i allt större utsträckning den traditionella medelklassen, samt nyare mer specifika grupper som ”den kreativa klassen” och ”det intellektuella prekariatet”, blir en situation där dessa grupper stängs ute från städerna och det arbete de utför där. Den intressanta situationen riskerar uppstå, att stadens tunnelbaneförare bor så långt bort från den sträcka hen skall trafikera, att pendlingsavståndet omöjliggör själva arbetet.

8 Empty Homes Agency, 2014

9 Weissmann, 2016

New York City — One Riverside Park / Fifty Riverside Boulevard

Nyliberaliseringen av samhället verkar på diskreta sätt och med små individuella steg för att förskjuta vår acceptans för ojämlikhet. I Sverige kan man ta exemplet med ROT- och RUT-avdrag (två olika skattereformer som innebär möjlighet att göra avdrag för bl a hushållsnära tjänster, som exempelvis underhåll, tvätt, och städ). Dessa statliga subventioner innebär en ganska liten del av Sveriges totala budget, men får möjligtvis större effekt genom att innebära en ideologisk förskjutning av vad som betraktas som accepterade former av tjänstearbete. I det nyliberaliserade samhället betraktas alla typer av tjänster som marknadsförda och därför som vilken handelsvara som helst. "Tjänstefolk" är fortfarande ett fullt ord med förmoderna konnotationer, något som syntes i den svenska debatten kring RUT för ett par år sedan, medan att driva ett eget företag i tjänstesektorn inte anses stigmatiserat.

För att återgå till temat kring arbetarbostaden kan vi titta på hur nutida former av lågkostnadsboenden uppkommer. I världsmetropoler som London och New York City arbetade man länge utifrån en regleringsmodell där man stipulerar att en viss andel av lägenheterna i nya bostadsbyggen ska ha en låg kostnad. New York har länge haft ett problem med en ökande segregation av stadsmiljön, där en geografisk uppdelning av människor beroende på inkomst och etnicitet haft en betydande inverkan på allt från stadens självbild i kultur – som Robert De Niros karaktär i filmen *Taxi Driver* (1977) säger: *"I go all over. I take people to the Bronx, Brooklyn, I take 'em to Harlem. I don't care. Don't make no difference to me."*¹⁰ – och eftersatta sociala institutioner, som skolor och sjukhus, till ghettoisering och våldsamma upplopp. Även om stadsdelar som Harlem gentrifierats i samband med stadens generella uppsving under 1990-talet, har dess status som ett afroamerikanskt centrum befasts, och i många delar av Harlem är det vanligt att mer än 40 % av

invånarna lever på någon form av socialbidrag.¹¹ Staden har länge arbetat med olika modeller för att genom offentliga och privata alternativ motverka segregation och dess skadliga följder.

Bostadsprojektet One Riverside Park, som inte ligger i Harlem utan på Manhattans Upper West Side, innehåller knappt 300 lyxlägenheter, med uppemot sju sovrum och "privata terrasser med utsikt över Hudsonfloden". I samma hus, men med en annan adress, finns Fifty Riverside Boulevard, som innehåller 55 enklare lägenheter, med lägre hyra och faciliteter som "cykelförråd". Dessa lägenheter lottades ut till ansökande som motsvarade vissa kriterier angående framförallt inkomst. Lotteriet fick totalt 88 000 kvalificerade sökande, eller ca 1 600 per lägenhet. De två adresserna ligger i samma byggnad, men är åtkomliga genom två olika entréer från två olika gator.

I den viktorska bostaden fanns det ofta två cirkulationssystem för boende och tjänstefolk, så att service skulle kunna fortgå på ett smidigt sätt utan att den tjänade skulle behöva bli påmind om det. I det moderna exemplet har detta koncept återvunnits, omdanad till att dela upp det gemensamma med avseende på klass. Inuti ett ramverk avsett för att reglera och motverka just ekonomisk segregation befästs och manifesteras förutsättningar för ojämlikhet.

Det finns här likheter med 1800-talets situation, där privata företag ges ansvaret för att skapa arbetarbostäder. I fallet med 1800-talets arbetarbostäder, som i Familistären i Guise, var ändamålet att bibehålla en produktivitetnivå, medan i moderna projekt som Riverside Park/Riverside Boulevard används de som stöd för att göra större vinster på bostäder genom att sälja lyxlägenheter. Detta är å ena sidan ett exempel på hur ett kapitalistiskt system utnyttjar en social kris – i det här fallet den ökande segregationen i New

Diagram C: översiktlig utveckling av hushållens skuldsättning gentemot lönenivåer i Storbritannien 1974-2013 (Self 2014, appendix B).

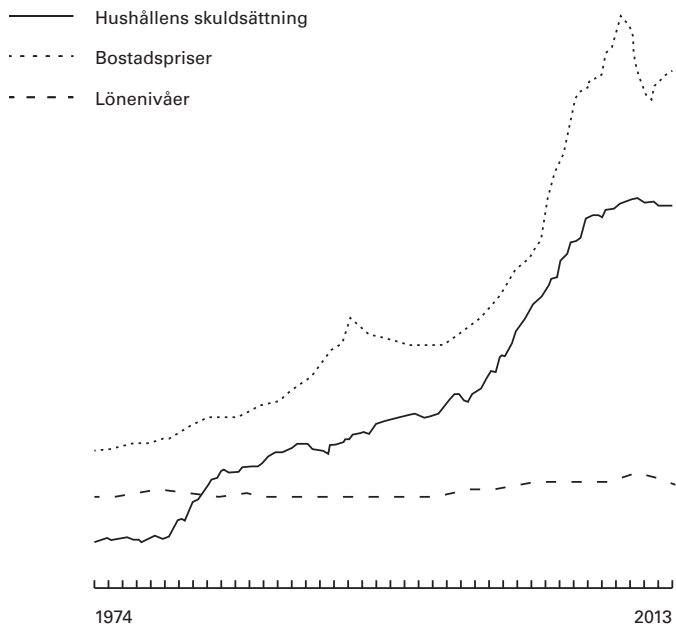
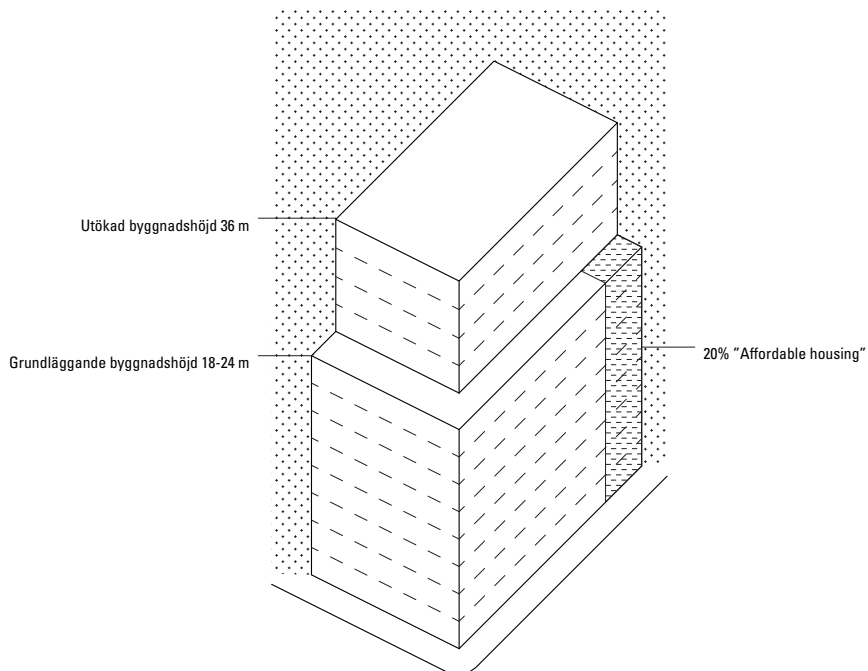

Diagram D: På en plannivå innebär "affordable housing" att en viss del av boytan i ett hyreshus åsidosätts för ekonomiskt kvalificerade hushåll. I gengäld kan byggherren exempelvis tillåtas gå utanför detaljplanens byggnadshöjd, och på så sätt få större avkastning på sin investering.

York City – för att stödja sin egen nyliberala agenda. Å andra sidan är det för närvarande ett av de få använda angreppssätten för att lösa problemet med stadens överbefolkning, eftersom det inte byggts några statligt finansierade bostäder sedan tidigt 1990-tal.¹² Den här typen av statlig intervention på den amerikanska bostadsmarknaden är inte helt oproblematisk, vilket blir tydligt när man tittar på den rådande retoriken kring välfärd.

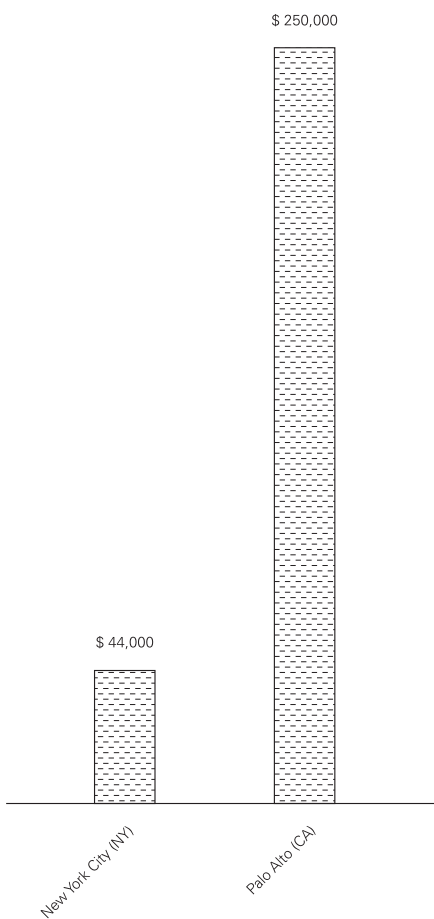

Kritiken mot den statliga interventionen går enligt Susanne Schindler¹³ att utläsa i diskursen kring vilka grupper som är berättigade och behöriga att ta del av statens incitament och bidrag. I fallet med bostäder kan handla om att falla inom en viss kategori baserad på social status och inkomst. Det finns flera olika program som på olika sätt subventionerar byggandet och förvaltandet av hyresrätter. Begreppet subvention är betydelsefullt, eftersom det visar på att priset sätts av första parten, marknaden, och att en tredje part (i det här fallet en statlig myndighet) går in och genom ekonomiskt stöd gör det möjligt för den andra parten, hyrestagaren, att ta del av bostaden. Staten stöder medborgarna, och samtidigt marknaden. Under 1970-talet uppkom begreppet ”welfare queen” i den amerikanska debatten, som oftast avsåg en ensamstående mor som på olika sätt utnyttjade välfärdsstaten för att leva ett gott liv utan att i övrigt bidra till samhället. Detta begrepp användes av Ronald Reagan i dennes presidentvalkampanj 1980 och blev därmed förankrat i debatten kring välfärdsstaten. Implikationen är att välfärd är något som resulterar i orättvist och bedrägligt utnyttjande av hårt arbetande amerikaner.

12 New York City Housing Authority, 2015

13 Schindler 2016, 2

Diagram E: Övre gränser för att kvalificera sig för Affordable Housing-program i New York City respektive Palo Alto, i hjärtat av "Silicon Valley" i Kalifornien, där en koncentration av högbetalda IT-anställda satt den ursprungliga bostadsmarknaden ur spel. (Weissmann 2016)

Diskussion & Slutsats

Staden är en komplex organism som är beroende av många fungerande delar för att kunna existera. Själva idén med städer är att de är ekonomiska centra, och så har det varit från det att de en gång uppstod vid viktiga handelsvägar eller strategiskt placerade hamnar. Staden skapar med nödvändighet arbetstillfällen, vilket startade tendensen till att en allt större andel av jordens befolkning urbaniserades. Arbetaren behöver staden, men staden behöver också arbetaren. Under 1800-talet var fabriken den katalysator som gjorde staden som koncept framgångsrik, genom att skapa arbetstillfällen för arbetarklassen och genom att möjliggöra en ackumulation av kapital för borgerligheten. Den moderna västerländska staden är inte längre beroende av denna produktionsenhet, utan har övergått till att bli centra för den globala handeln med värdehandlingar. Om bilden av den förmoderna storstaden var en av boulevarder och skorstenar är den moderna bilden präglad av upplevelsecentrum och skyskrapor. Den moderna arbetarklassen stödjer det kapitalistiska systemet inte genom produktion utan genom service och konsumtion. Fabriksarbetaren har ersatts av tunnelbaneföraren, tjänstemannen och baristan.

Ett bärande tema i den här uppsatsen är frigörelse på flera plan. Frigörelsebegreppet kan betraktas ur flera perspektiv. Historiskt sett har arbetarklassen under socialistiska paroller strävat efter att frigöra sig från den kapitalistiska maktbalansen, där den alltid är i underläge. Ett bra exempel på denna balans är den exploaterande relation vi kunde se i 1800-talets Paris, där flera reformerande initiativ har sina ursprung.

De utopiska socialisternas projekt var baserat på produktion (arbete). Produktionen var nödvändig för att förbättra villkoren för arbetarna, vilket reflekteras i vad Godin hade uttalat i sina föreläsningar runt sin Arbetarassociation, men på ett mer grundläggande plan var produktionen nödvändig för att attrahera investeringar i projektet från kapitalstarka parter. Den franske filosofen Jacques Rancière lägger i sitt verk *La nuit des prolétaires* (1981) ett nytt lager till den marxistiska kritiken, om att själva anknytandet av projektet till produktion är problematiskt. Som Rancière anmärker, produktionen är beroende av kapitalet, och kapitalet söker sig med nödvändighet till en stabil tillgång på disciplinerad arbetskraft. Projektet kan alltså inte anses representera en socialistisk frigörelse, utan kan snarare ses som en syntes av en socialistisk och en kapitalistisk agenda till att göras mer elastisk och motståndskraftig.

Omfördelningen av företagets ägandeförhållanden är motiverad av att frigöra arbetaren från den traditionella maktrelationen kapitalist – arbetare, med det förtryck och den exploatering den innebär. Med upplösandet av detta absoluta förhållande destabiliseras ägandeförhållandena. Samtidigt som Familistären kan anses representera ett disciplinärt projekt, ämnat för att säkra en tillgång på stabil produktivitet över lång tid, verkar det för upplösning av det disciplinära samhällets grundläggande institutionella relationer. Upplösningen av det disciplinära samhället sammanfaller med kapitalismens kamp för frigörelse från statligt (demokratiskt) inflytande, och mot situationen idag där en nyliberalistisk marknadsekonomi står i centrum för all typ av omfördelning av ekonomiska och sociala resurser.

Nyliberaliseringen av samhället, sedd som en ideologisk förskjutning, går att identifiera i synen på bostaden. Det amerikanska *Suburbia* påvisade en strävan efter självförverkligande genom det privata ägandet av det egna fristående huset, något som ofta finns med när man talar om *den amerikanska drömmen* och som kanske till och med kan härledas till den nybyggga-

randa som en gång präglade det tidiga USA. 1980-talets thatcherism och Reaganadministrationens ekonomiska politik (ofta kallad *reaganomics*), gick båda ut på ekonomisk avreglering och en övergripande marknadsföring av offentliga resurser, inte minst av det statliga bostadsbeståndet. Debatten i USA präglas av en misstänksamhet mot alla typer av socialt stöd. Den i allt större utsträckning avreglerade bostadsmarknaden har lett till den situation vi ser idag, där boendesituationen för de med lägre inkomst blir mer och mer ohållbar, en utveckling som på sikt inte är bra för staden – samma *stad* som är så grundläggande för både västerländsk ekonomi och självbild.

De liberaliseringsprocesser som har pågått de senaste decennierna har underblåst en utveckling som gjort städerna allt mer otillgängliga för arbetarklassen. Storstädernas ofrånkomliga befolkningstillväxt och icke-fungerande bostadspolitik har förankrat ett ojämnt förhållande mellan tillgång och efterfrågan, ett förhållande som kontinuerligt omfördelar arbetare till stadens periferi. I slutändan handlar det om jämlikhet. En rätt till en plats i staden är mer än rätten att ta del av dess rum, det är rätten till att ta del av dess möjligheter på lika villkor som en annan. Att ställa frågan ”varför ska vi inte endast ha rika människor i staden?” är att missa hela poängen med staden.

Marknadsbaserad kapitalism i sin ursprungliga form gick ut på att marknaden agerar som ett stöd till industrin och den övriga ekonomin, genom att på ett effektivt sätt omfördela människors besparingar mot investeringar i utvecklingen av exempelvis innovation eller infrastrukturprojekt. Idag har vi en situation där marknaden inte längre primärt stödjer innovationsskapande eller utveckling, utan tvärtom stödjer sin egen interna utveckling. Vi ser nu en värld där man kan ackumulera mer värde genom att endast hantera kapital än att faktiskt producera saker, något som vi kunde se i exemplet med *Right-to-buy*, där introduktionen av det statliga bostadsbeståndet på marknaden inte ledde till en överlag bättre bostadssituation, utan till högre bostadspriser och större ekonomisk segregation.

Går det att hitta en lösning på denna situation? För att förändra denna process finns det två uppenbara vägar att gå. Den första är den revolutionära vägen, vars mål är att omkullkasta den nuvarande världsordningen och instifta en ny typ av fördelningssystem. En revolutionär rörelse som växte fram i samband med de senaste årens bankkriser är *Occupy*-rörelsen, som berörde både ekonomisk ojämlikhet och storföretagens inflytande över regeringen.¹ Denna rörelse, som startade i bl a London och New York under hösten 2011, synliggjorde ett stort missnöje och en stor misstro gentemot storföretag i allmänhet och banker i synnerhet. Anmärkningsvärt för London-rörelsen är att man var tvungen att hålla protesten framför St Paul-katedralen i centrala staden. Det egentliga målet för protesten, Londonbörsen, är nämligen belägen på mark vars detaljplan förbjuder alla typer av offentliga demonstrationer. Denna typ av kommersiell zonering är intressant i och med att den åsidosätter grundlagsstadgade medborgerliga rättigheter att visa sitt missnöje mot en rådande makt på offentlig plats, ännu ett tecken på kapitalismens allt mindre behov av demokrati för att frodas.

Det är svårt att bestämma exakt vad *Occupy*-rörelsen egentligen åstadkom. Även om det är den största och mest medialt uppmärksammade proteströrelsen i modern tid, är det svårt att hävda att den egentligen har förändrat något av det den kritiserade. Žižek jämför i sin bok *First as Tragedy, then as Farce* dagens kritiska vänsterrörelser med ryska dissidenter under sovjet-eran, som självkritiskt erkände att deras protester aldrig gjorde mer än att smutsa ner det socialistiska partiets nomenklatura, när målet i själva verket var att störta den.²

I slutändan var det externa krafter, inte någon intern process, som störtade den sovjetiska regimen och kanske går det att se ett samband här med *Occupy*-rörelsens uteblivna resultat 2016. Visar aktioner som *Occupy* på en gagn-

1 Davies 2011

2 Žižek 2009, 7

löshet i ett till formen och innehållet revolutionärt motstånd?
Måste nästa revolution ske mer ideologiskt integrerat?

Att se på arkitekturen som bärare av revolutionär potential är i min mening inte realistiskt, eftersom den är beroende av och integrerad i det befintliga marknadssystemet. Genom att bli bättre på att utnyttja marknadens regler kan man tänka sig en annan, icke-revolutionär lösning på problemet, där arkitekturen – och här använder jag arkitekturen som samlingsnamn för alla de grundläggande viljor och beslutsprocesser som driver utvecklingen av den byggda miljön – kan ta kontrollen över situationen, och använda marknaden för att omfördela resurser mot sociala ändamål. Det är med de här förutsättningarna som arkitekturen kan hitta ett fungerande sätt att bygga framtidens bostad och därmed försäkra hållbarheten i vårt gemensamma samhällsbygge.

Bild 15: Occupy, demonstration utanför St Pauls-katedralen i London (2011).

Bibliografi

Litteratur, tryckta källor

Ariès, P., Duby, G., Perrot, M. (1994) *A History of Private Life: From the fires of revolution to the Great War*, Cambridge: Harvard University Press.

Bose, S., Self, J. (2015) *Real Estates: Life Without Debt*, London: Bedford Press.

Colomina, B. (1999) *Privat och offentligt*, Pontes förlag.

Deleuze, G. (1992) 'Postscript on the Societies of Control', *October*, 59 (Winter), s. 3-7.

Deleuze, G. (1986) *Foucault*, London: Athlone.

Deleuze, G., Guattari, F. (1980) *Capitalisme et schizophrénie: Mille plateaux*, Paris: Les Éditions de Minuit.

Foucault, M. (1984) *The Foucault Reader*, New York: Pantheon.

Goodwin, J., Grant, C. (1997) *Built to Last?: Reflections on British Housing Policy*, 2. uppl., London: Shelter.

Gromark, S. (1987) *Fängslande Arkitektur*, Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.

Martin, R., Moore, J., Schindler, S. (2015) *The Art of Inequality: Architecture, Housing, and Real Estate: a Provisional Report*, New York: Columbia University.

de Moncan, P. (2002) *Le Paris d'Haussmann*, Paris: Du Mecene.

Papayanis, N. (2004) *Planning Paris before Haussmann*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Rancière, J. (1981) *Nights of Labour*, 2. uppl., London: Verso.

Rockhill, G. (2014) 'The Forgotten Political Art par excellence?: Architecture, Design and the Social Sculpting of the Body Politic', in Nadir Lahiji (ed.) *The Missed Opportunity of Radical Philosophy with Architecture*, London: Bloomsbury, s. 19-31.

Schindler, S. (2016) 'Why not housing?', *PAPER magazine*, 30, s 2.

Shin, H.S. (2009) 'Reflections on Northern Rock: The Bank Run That Heralded the Global Financial Crisis', *Journal of Economic Perspectives*, 23(1), s. 101-109.

Weber, E. (1976) *Peasants into Frenchmen: the Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford: Stanford University Press.

Žižek, S. (2009) *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso.

Webbsidor

Bambra, C. (2014). *Thatcher's policies condemned for causing "unjust premature death"*, <https://www.dur.ac.uk/news/newsitem/?itemno=20097> (Senast hämtad: 8 maj 2016).

Davies, C. (2011). *Occupy London protest continues into second day*, <http://www.theguardian.com/uk/2011/oct/16/occupy-london-protest-second-day> (Senast hämtad: 8 maj 2016).

Empty Homes Agency (2016). <http://tinyurl.com/jxjwq6n> (Senast hämtad: 3 april 2016).

IMDB (2016). <http://www.imdb.com/title/tt0075314/quotes?item=qt0252584> (Senast hämtad: 3 april 2016).

Milligan, B. (2013). *Right-to-buy: Margaret Thatcher's controversial gift*, <http://www.bbc.com/news/business-22077190> (Senast hämtad: 8 maj 2016).

New York City Housing Authority (2016). *Inclusionary housing*, <http://www1.nyc.gov/site/planning/zoning/districts-tools/inclusionary-housing.page> (Senast hämtad: 3 maj 2016).

New York City Housing Authority (2015). *Developments*, <http://www1.nyc.gov/site/nycha/about/developments.page> (Senast hämtad: 3 maj 2016).

World Health Organization (2016). *Urban Population Growth*, http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth_text/en/ (Senast hämtad: 12 april 2016).

Filmer

L'Architecture d'aujourd'hui (1930) [Film, 15 min], Regi: Le Corbusier. <https://vimeo.com/67793221> (Senast hämtad: 2 maj 2016).

Shadow States 1.0 (2013) [Film, 11 min], Regi: Jack Self. <https://vimeo.com/53737831> (Senast hämtad: 8 maj 2016).

Podcasts

Weissmann, J. “# 98: The Pushing People Out Edition”. *Slate Money*. 26 mars 2016, http://www.slate.com/articles/podcasts/slate_money.html (Senast hämtad 8 maj 2016).

